

SAFVET'İN 1897 TARİHLİ TÜRK-YUNAN HARBİNE DAİR DESTANI

Fethi Gedikli*

An Epic By Safvet on Ottoman-Greek Battle of 1897

ÖZ

Üç kısımdan meydana gelen bu yazıda ilk olarak, halk edebiyatımızda 1897 Osmanlı-Yunan Harbi münasebetiyle yazılan ürünler üzerinde durulacak, konuyu ele alan çalışmalar ve eserlerin sayımının yapılmasına çabalanacak, ikinci kısımda ise bunlar arasında bulunan Safvet'in *Harb Destanı* kısaca tahlil edilecek ve son olarak destanın metni verilecektir. Şu ana kadar, söz konusu savaşın Türk halk edebiyatındaki / Türk saz şiirindeki yansımalarının araştırmacılarca nispeten ihmal edilmiş olduğu söylenebilir. Çalışmamız mevcut çalışmalara yeni bir katkı olabilecektir.
Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, halk edebiyatı, destan, türkü, Teselya Harbi, Osmanlı/Türk-Yunan Savaşı.

ABSTRACT

In this paper, I firstly examined the products of folk literature, related on Ottoman-Greek Battle dated 1897, and tried to evaluate the studies and works on this subject as much as possible. In the second part, I analysed shortly one of the products of that battle, *Harb Destanı* (the battle epic) written by Safvet and finally, I presented the text of Safvet's epic. Up to the present, it is possible to say that the reflections of this war in Turkish folk literature are neglected relatively by the researchers. My study is able to contribute to those works.
Keywords: Turkish literature, folk literature, Safvet, Turkish war literature, epic, folk song, the Battle of Teselya, Ottoman/Turkish-Greek Battle.

...

İlk baskısı 1940 yılında yapılan *Türk Saz Şairleri* kitabının başında Türk edebiyatının büyük âlimi M. Fuad Köprülü "Saz Şairleri, Bugün ve Dün" alt başlığı altında saz şairle-

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

rinin veya âşıkların eskiden beri mesleki bir zümre olduklarını ve medeniyetimiz içinde teşkilatlı bir yapı olarak toplumun bazı tabakalarının estetik ihtiyaçlarını karşıladıklarını kendine mahsus bir üslupla; “Anadolu’nun muhtelif köşelerinde, hatta bugün bile, *Âşık* unvanını taşıyan ve çaldığı sazla kendisinin veya başkalarının şiirlerini terennüm eden *şair-çalgıcılara*, yani saz şairlerine tesadüf olunmaktadır. Panayırlarda, kahvehanelerde, düğünlerde, bir kelime ile umumi toplantılarda, eskiden daha sık rastlandığı halde, yirmi yıldan beri gittikçe azalan, içtimai mevkilerini ve ehemmiyetlerini kaybeden bu *Âşıklar*, Osmanlı İmparatorluğu memleketlerinde, hatta Tanzimat’tan sonra bile, XX. asır başlarına kadar, mühim bir *mesleki zümre* halinde devam etmekte ve İmparatorluk’un her tarafında bunlara tesadüf olunmakta idi. Araştırmalarımızı *daha evvelki* asırlara uzatacak olursak, maddi ve manevi *mütecanis bir medeniyet sistemi* içinde yaşayan bu büyük İmparatorluk’un içtimai yapısı içinde, bu *saz şairlerinin*, hükûmetin kontrolü altında teşkilatlanmış *hususî bir zümre* teşkil ettiğini ve cemiyetin bazı sınıflarının *bedîi ihtiyaçlarını* karşılayan *hususî bir organizm* mahiyetinde olduğunu çok açık bir surette görürüz.”¹ diye ortaya koymaktadır.

Bu kadar önemli bir zümreyi oluşturan âşıkların eserlerinin titizlikle incelenmesi gerektiği aşikârdır. Bu makalede de bu zümrenin bir temsilcisine ait olduğu varsayılan bir örnek vesilesiyle 1897 tarihli Osmanlı-Yunan Harbi çerçevesinde oluşmuş olan halk edebiyatı eserleri ve bunlar üzerine yapılan çalışmalar tespit edilmeye girişilmektedir. Ardından Safvet’in (bazı yerlerde Saffet) *Harb Destanı* adıyla adı geçen harbin Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlanması üzerine söylediği veya kaleme alıp müstakil olarak yayınladığı 25 dörtlükten ibaret destanı çözümlenmektedir. Her ne kadar, söz konusu destan, aşağıda görüleceği üzere, M. H. Bayrı ve Nimetullah Hafız tarafından yayımlanmışsa da, bahsedilen neşirlerden birinin kısmî olması, öbürünün de çok fazla farklılık veya yanlış ihtiva etmesi sebebiyle destan metninin tekrar yayını gerekli görülmüştür. Dayandığımız me hazlar şahsi kütüphanemizdeki büyük kısmı yırtılmış bir basma nüshasıyla Genel Ağda fotoğrafını bulduğumuz bu destanın başka bir baskısı olmuştur. Her iki metin de Arap harfleriyledir. Destanın yayınlanmış olan metinlerinden de istifade edilmeye çalışılmıştır.

I. 1897 Tarihli Türk-Yunan Savaşı’na Dair Halk Edebiyatı Eserleri ve Bunları Konu Edinen Çalışmalar

Umumi edebiyatta Teselya (Tesalya) harbi² diye de tanınan bu harbin akisleri geniş olarak yakınlarda ebediyete uğurladığımız Türker Acaroğlu tarafından ele alınmıştır³.

¹ M. Fuad Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, 2. Bs., Güven Basımevi, Ankara 1962, s. 9. (Vurgular Köprülü’nündür.)

² Bu savaş hakkında birçok kaynakta bilgi bulunduğundan burada herhangi bir bilgi vermeyi uygun bulmadık. Bununla beraber, şu kaynaklara da bakılabilir: Midhat Sertoğlu, “1997 Türk Yunan Savaşı 1”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Eylül 1974, S. 9, s. 34-40 ve “1897 Türk-Yunan Savaşı: 2 Yunanistan’ın Hezimet”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Ekim 1974, S. 10, s. 35-41. Sir Ellis Ashmead Bartlett, *Osmanlı’nın Son Zaferi Teselya Savaşı*, Osmanlıcadan günümüz Türkçesine çeviren Orhan Sakin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2014, 239 s. [Osman Senai Bey], “Osmanlı-Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi”, yay. haz. Necdet Aysal, Ankara 2016, Siyasal Kitabevi, 284 s.

³ Türker Acaroğlu, “Teselya Harbinin Edebi Yankıları”, *Yücel*, C. 18-19, no. 104-112 (I, no. 104,

Evvelce, M. Halit Bayrı, İstanbul Eminönü Halkevi Tarafından ayda bir çıkarılan *Yeni Türk* dergisindeki “1897 Türk-Yunan Savaşına Ait İki Destan”⁴ adlı yazısında Selanikli Felek Mehmet’in destanı ile Safvet’in destanının ilk altı kıtasını neşretmişti. Köprülü’nün *Türk Saz Şairleri*’nde Bayrı’nın neşrettiği bu destan Âşık Mehmed’in destanı olarak yer almıştır⁵. Teselya Harbi, Dömeke (Dümeke) Harbi/Zaferi, Osmanlı-Yunan/Türk-Yunan Harbi gibi terkiplerle anılan 1897 Osmanlı-Yunan Harbi üzerine edebiyatımızda o güne kadar görülmemiş ölçüde çok eser yazılmıştır⁶. 1897 Türk-Yunan Harbi, milli şair Mehmed Emin’e (Yurdakul) de “Cenge Giderken” şiirini yazdıran mücadeledir⁷. Mehmed Emin, bir manifesto biçiminde olan bu şiirine “Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur” diye başlamış ve büyük bir şöhrat kazanmıştır⁸. Bayrı’dan 7 yıl sonra, Acaroğlu ise yukarıda andığımız yazısında umumiyetle “Etraflıca araştırıldığı takdirde halk edebiyatımızda da Teselya Harbi için bol malzeme bulunacağı muhakkaktır.” hükmünü verdikten sonra, Yahya Kemal’in “Eğil dağlar, eğil; üstünden aşam. / Yeni talim çıkmış, varam alışam.” biçiminde başlayan bir harp türküsü ile Abdullah Zühdü adlı devrin bir romancısının *Şanlı Asker* romanında⁹ bu harpte söylenmiş bir asker türküsüne temas etmiş fakat ilkinin bütün

Haziran 1945, s. 137-140; II, no. 105, Temmuz 1945, s. 167-172; III, no. 109, Kasım 1945, s. 92-96; IV, no. 111, Ocak 1946, s. 174-175; V, no. 112, Şubat 1946, s. 204-208) Bugüne kadar, *Yücelin beş* ayrı sayısında devam eden bu makale dizisinin yalnız ilk kısmına yani 104. sayıdaki parçasına atıf yapılmıştır.) Acaroğlu’nun yazısında zikrettiği eserlere şu iki kitabı da eklemek gerekir: Mahir Mehdi, *Teselya ve Yenişehir*, İstanbul 1334, 24 s. ve Süleyman Tefik, *Teselya’da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim*, İstanbul 1315, 359 s. Bu savaşta yaralananların tedavisi ve bu iş kurulan muhtelif hastaneler de araştırma konusu olmuştur: Bkz. Nuran Yıldırım, “1897 Türk-Yunan Savaşı Alasonya ve Yanya Cephelelerinde Yaralı Tedavisi”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 2006, S. 155, s. 50-59.

- ⁴ M. Halit Bayrı, “1897 Türk-Yunan Savaşına Ait İki Destan”, *Yeni Türk*, Mayıs 1938, S 65, s. 169-171.
- ⁵ M. Fuad Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, c. I-V, Güven Basımevi, Ankara 1962, s. 670-675. (Köprülü’nün eserinin gördüğümüz 1962 tarihli basımının kapağında *saz şairleri* terkihi ayrı, kitabın içinde geçtiği her yerde ise “sazşairleri” biçiminde bitişik yazılmıştır.) Birinci basımı İstanbul – Kanaat Basımevi, 1940’tır. Âşık Mehmed hakkında: M. Halid Bayrı, Âşık Mehmed, *Yeni Türk*, S. 65, bkz. Köprülü, age, s. 549.
- ⁶ Acaroğlu, agm., I, s. 137.
- ⁷ Azerbaycanlı meşhur Turancı şair ve fikir adamı Ali Bey Hüseyinzade de askerî hekim olarak bu savaşa iştirak etmiştir: “Teselya savaşında Çatalca (Farsala) ve Dömeke’de cerrah muavini - bahriye tabiplerinden cerrah Şükrü Beyin (Paşa) maiyetinde - ve sonra da askerî hekim (1897); Teselya’ya tahliye sıralarında, askere refakat ile muhtelif Anadolu limanlarına sefer”. Ali Bey Hüseyinzade, “Ebedi Güzellikler” defteri. El yazması. “Biyografik muhtasar Malumat”, s. 2. Nakleden Azer Turan, *Eli bey Hüseyinzade*, Salam Press, Moskova, 2008, s. 27, <http://lankaran.cls.az/front/files/libraries/2113/books/954075567.pdf>, (E. t. 14.12.2016).
- ⁸ Azerbaycanlı yazar Azer Turan’a göre, “Osmanlı-Yunan muharebesi muasır Türk şiirinin millileşmesine müstesna bir tekan (itme gücü) verdi. Milli şair Mehmed Emin Yurdakul’un “Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur” şiiri sırf bu merhalenin eseridir. Sonraları - 1916 yılının Martunda yazdığı “Petersburg’a” şiirini Hüseyinzade Ali Beye ithaf eden Mehmed Emin Yurdakul’un meşhur milli şiirleri ilk defa bu yıllarda – 1898 nci yılda kitap şeklinde neşrolundu. Türk edebi dilinin daha çok Türkçeleşmesi - şiirde Mehmed Emin Yurdakul, nesirde ise Ahmed Hikmet tarafından Dömeke muharebesi zamanında gerçekleşti.”, Azer Turan, age, s. 28.
- ⁹ Abdullah Zühdü’nün *Şanlı Asker* (Mihran Matbaası, İstanbul 1315, 400 s. (*Sabah* Gazetesinde tefrika edildikten sonra tab olunmuştur) romanındaki anılan asker türküsü şu mısralardan ibarettir:

araştırmalarına rağmen, bulamadığını bildirmiştir¹⁰. “Teselya’da Bir Cevalan”ı neşrettiği yıl Süleyman Tevfik, Abdullah Zühdü ile birlikte anılan harbi konu alan başka bir eser daha neşretmiştir.¹¹ Acaroğlu’nun incelemesinin neşrinin üzerinden 29 yıl geçtikten sonra, bu sahada bazı yayınların olduğunu görüyoruz.

Bunlardan biri, Erdoğan Gökçe’nin 1974 tarihli “1897 Türk Yunan Savaşında Yakılan Türküler” adlı yazısıdır¹². Orada Gökçe’nin, babasının annesine okuduğu bir destandan aldığını belirttiği ilk türkü¹³, yukarıda Yahya Kemal’in iki mısraını verdiği¹⁴.

Gökçe ayrıca bir hicaz türküyü aktarıyor:

“Denizin dibinde Enez
Otluk köyün topu kirez
Elli adım yere sürmez
    Vur imanın kana boyansın
    Sevdiğim ellere kalsın
Denizin yüzünde dalga
Otluk köyde olur kavga
En ilerde bizim manga
Vur imanın kana boyansın
Sevdiğim ellere kalsın.”

‘Git!’ dediler Yunanlının iline
Heman aldım martiniyi elime
Sonra taktım palaskayı belime
Varsa düşman şimdi çıksın önüme
Kara gözlü nişanlımdan ayrıldım.
Aşam atın terkisini bağlıyor
Karşığı damdan nişanlısı ağlıyor.

Kızıl dağlar hücumuna dayanmaz
Osmanlının askerleri yamandır.

Varsa düşman şimdi çıksın önüme
Kara gözlü nişanlımdan ayrıldım.” (A. Zühdü, *Şanlı Asker*, s. 91-93).

¹⁰ Acaroğlu, I, s. 172.

¹¹ Süleyman Tevfik/Abdullah Zühdü, *Devlet-i Aliye-i Osmaniyye ve Yunan Muharebesi*, tabi ve naşiri Mihran, İstanbul 1315, 520 s. Bu eser, harbin bütün safahatıyla birlikte hem Osmanlı hem de Yunan (hatta diğer devletlere mensup) devlet ricali, ordu kumandanları, amiralleri, harp manzaraları fotoğraflarına da yer veren çok değerli bir kitaptır.

¹² Erdoğan Gökçe, “1897 Türk Yunan Savaşında Yakılan Türküler”, *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 15, S. 303, (1974), s. 7119-7121.

¹³ Gökçe, agm., s. 7119

¹⁴ “Aldılar elimden yavrumu dayanamam aman
Buna çifte yürek ister, dayansın anam...
Eğil dağlar, eğil; üstünden aşam.
Yeni talim çıkmış, varam alışam.
Ölmeden yare bir dahi kavuşam
Aldılar elimden yavrumu dayanamam aman
Buna çifte yürek ister, dayansın anam...” Gökçe, age., 7121.

Gökçe, Edirneli Eski Cami muvakkitinin oğlu Benli Mehmet'in Dömeke savaşında şehit düşmesi üzerine Edirne halkının “Kara çadır is mi tutar? / Gümüş martin pas mı tutar? / Annem babam ağlaşırken, / Elin kızı yas mı tutar?” diye başlayan dört kıtalık bir ağıt yaktığını anlatır. Gökçe son olarak bir de Dömeke Destanı var diyerek:

Yunanlı Yunanlı otur yerine
Kesip kellelerini korum ötüne
Ferah ferah giderim devlet önüne
Vurun gazilerimiz Allah aşkına
Şehit olanlarımız cennet köşküne

diye başlayan 8 üçlük ve bir beyitlik nakarattan oluşan bir destan yayınlar. Bu destanın 3. üçlüğü de şöyledir:

“Bayramın dördünde aldık Dömeke
Yunanın boynuna taktık teneke
Yunanın karıları dipsiz öreke
Vurun gazilerimiz Allah aşkına
Şehit olanlarımız cennet köşküne.”

şeklindedir.

Banarlı, 1983'te “...ve asrın sonlarında 1897 Yunan Harbi dolayısıyla, Âşık Mehmed, Âşık Safvet, Âşık Kayserili Hasan Baba ve daha başka şairler tarafından söylenen Yunan destanları, aslında, burada sayılamayacak kadar çok destan şiirinin bazılarıdır.”¹⁵, şeklinde konu ile ilgili kanaatını bildirir. Necat Birinci aynı yıl (1983) “...bu savaş, halk edebiyatımızda da yankı bulmuştur. Bizzat savaşa katılan Âşık Mehmed, bu muharebeyi baştan sona anlatan otuz dört kıtalık bir destan yazmıştır. Devrin mecmualarında bu savaş etrafında söylenmiş, “Türkü” isimli manzumeler vardır. Bazı şiirler de, isimlerinden ayrı olarak konmuş “Milli” notu ile basılır.” diyerek *Malumat*'ın üç sayısına (107, 108, 109) gönderme yapar¹⁶. Daha sonra Erol Ülgen¹⁷ (1993) ve onu takiben Duman/Güreşir (2009)

¹⁵ N. S. Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB 1983, fasikül 11, s. 848.

¹⁶ Necat Birinci, “1897 Türk-Yunan Savaşının Şiirimizdeki Akisleri”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, C. 12, S. 4, Ekim 1983, s. 42.

¹⁷ Erol Ülgen, “1897 Türk Yunan Savaşının Türk Şiirindeki Akisleri”, İÜSBE, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 1993, s. 23. Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, fasikül 11, İstanbul, 1983, s. 848'den aktararak. (Tezinin elindeki tek nüshasını lutfedip istifademe sunan Erol Ülgen'e teşekkür borçluyum.)

Erol Ülgen'in tezinde halkın ağzından yazılmış veya halk şairleri tarafından yazılmış olduğu ileri sürülebilecek bir hayli manzume vardır. Bunlara örnek kabilinden şunlar verilebilir: Dömeke'de şehit olan Sarı Mehmet'in nişanlısının söylediği türkü: “Senden ayrıldım ağlarım, / Artık karalar bağlarım; / Seni bekleye bekleye / Geçti bu gençlik çağlarım.”, Ali Rıza Seyfi, Askerin Nişanlısı, *Malumat*, v1, no. 138, 3 Safer 1316-11 Haziran 1314, s. 367-368 (Ülgen, 181); Gazi askerlerimiz tarafından “Kahramanlık şanını ilan eden askerlerimiz” diye başlayan ve ayrıca müellif adı bulunmayan Terakki, no. 49, 18 Haziran 1314-1 Safer 1316, s. 193 (Ülgen, 195); Bir köylü kızın gönüllü olarak harbe gitmiş olan yavuklusuna: *Milli* başlığıyla “Sular çağlar, kuşlar öter güzelim!” diye başlayan Sirozdan Sadi'nin yazdığı *Malumat* v, no. 108, 15 Cemaziyelahir 1314/6 Teşrinisani

“Halk arasında, 1313/1897 savaşı diye bilinen Teselya Harbi, gerek halk şiirine, gerekse dönemin edebiyatına geniş bir şekilde yansımıştır. Halk şairlerinden Teselya savaşı için destan yazarlar arasında: Âşık Mehmed, Âşık Safvet (Saffet), Âşık Kayserili Hasan Baba’yı (1771-1856) sayabiliriz.”, diyerek Banarlı’nın on yıl evvel verdiği mezkur bilgilerini nakletmektedirler. Duman/Güreşir, “...ayrıca şairi belli olmayan başka bir destan da bu savaşa âittir. Destanda özellikle, Türkçülük ve Osmanlılık arasında kurulan ilgi dikkat çekicidir.”¹⁸, görüşünü beyan etmişlerdir¹⁹.

Alemdar Yalçın’ın 1985’te çıkan “Destanlarımızdan Örnekler” başlıklı yazısında yayınladığı üç destandan sonuncusu 1897–yazar 1896 diyor– Türk-Yunan Savaşıyla ilgilidir. A. Yalçın, “Bu savaşla ilgili olarak yeni türde de olsa halk edebiyatı sahasında da olsa epeyce örnek bulunmaktadır. Bizim kullanacağımız destan bilinenlerden çok değişik bir özellik göstermektedir.” demektedir²⁰. “Padişahım Çok Yaşa Osmanlı Askeri Yahut Zafer Destanı” adını taşıyan bu eserin biçim ve öz olarak sıradan destanlardan farklı yönleri vardır.

1313, 1152-3 ve Hanımlara Mahsus Gazetede no. 137, 23 Cemaziyelahir 1315/6 Teşrinisani 1313, s. 1-2 (Ülgen, 291); *Türkü* başlığıyla *Malumat* v, no. 107, 15 Cemaziyelahir 1314/30 Teşrinievvel 1313, s. 1135 “Dağlar başı dumanlı / Mahzunum, gözüm kanlı.” (Ülgen, 292); “Kardeş yüreği”, “Yoruldu gözlerim yol beklemekten / Usandım kardaşım ah eylemekten” Silivri kapılı Yaşar bt. Kadri, *Malumat*, v, no. 112, 21 Receb 1315/ 4 Kanunievvel 1318, s. 1235-1236 (Ülgen, 295-6); Arnavutluk’tan bir sadâ! “Vatanımı vallahi ben severim / Yoluna da hep kanımı dökerim”, *Bedreka-i Selamet*, no. 7, 5 Zilkade 1314/26 Mart 1313, s. 4; “Oğlunu askere yollayan bir köylü”, “Küçükükten bu sevdayı güderdin/ Kahramanlık davasını ederdin”, Sirkeci Merkez-i Rüşumat Müdüriyetinde Muhasib İzmirli Behçet, *Malumat*, v, no. 175, 4 Zilkade 1316/4 Mart 1315, s. 1094 (Ülgen, 308); Türk-Yunan Savaşı Destanı, Âşık Mehmet, 323-327 “Dinleyin ahıbbâ edeyim beyan / Dillerde daima söylensin heman”, Kemal Zeki Gençosman, *Türk Destanları*, İstanbul 1972, s. 220. *Malumat*’ta (no. 109, s. 1181) yine *Türkü* başlığı altında H(a) A(yın) rumuzuyla yayınlanan aşağıdaki dördlük de bu kapsamda değerlendirilebilir:

“Meşelikler, arslanların yatağı
Çadır olur askerlerin konağı
Savaşlarda, dalgalanan sancağı
Feda olsun, bin gelinin duvağı.”

¹⁸ Harun Duman/Salih Koralp Güreşir, “Yeni Türk Edebiyatının Kaynakları: Savaş ve Edebiyat (1828-1911)”, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:WLBfk-HpGhsJ:turkoloji.cu.edu.tr/YENI%2520TURK%2520EDEBIYATI/haluk_duman_salih_guresir_yeni_turk_edebiyatinin_kaynaklari.pdf+&cd=6&hl=tr&ct=clnk&gl=tr, Turkish Studies international periodicals for the languages, literature and history of turkish or turkic, c. 4/1-I Kış 2009, s. 66.

¹⁹ Ülgen ve Duman/Güreşir metninde Kayserili Hasan Baba, “Kayserili Hasanbaba” biçiminde birleşik yazılmıştır. Ayrıca Duman/Güreşir’in yazısındaki 59. nottaki kaynak “Yalçın, agm.” suretinde eksik bırakılmış ve bibliyografyaya alınırken de unutulmuştur. Değerli meslektaşımız Harun Duman, sorumuz üzerine söz konusu notu şöyle tamamlamıştır: Alemdar Yalçın, “Destanlarımızdan Örnekler”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1985, no 6, s. 21-29.

²⁰ Yalçın, agm., s. 22. Bu vesileyle aslı da verilmiş destanın okunuşunda göze çarpan bazı hataları işaret etmek yararlı olur: 9. Bölümde *odlu yan*: o Deli Yani, *süütün cihan*: bütün cihanı; 13. Bölümde *Türke reşi durmak* anlamlı olmadığından burada baştaki “kaF” harfinin düştüğüne hükmederek Türke karşı durmak, 14. Bölümde *amade*: imdada; 19. Bölümdeki *aman verdirir*: aman didirdir (dedirtir) ve 20. Bölümde *Glos*: Golos, *şan olsun*: şen olsun.

Dörtlü değil altılı mısralardan oluşan 20 bölümdür. Şairinin adı veya mahlası hiçbir yerde geçmemektedir. Güzellik ve üslubu bakımından halk edebiyatı örneklerinden olmadığı intibahı uyandırmakta, mektepli bir subayca yazıldığını düşündürmektedir²¹. Yukarıda da değinildiği gibi, A. Yalçın, bu destanın Türkçülük akımının derin izlerini taşıdığı kanaatindedir. Bizce Türkçülük akımının derin izlerini değil olsa olsa ilk tohumlarını barındırdığı söylenebilir, öte yandan şiirde Türklük şuurunun olduğunu söylemek doğru olacaktır²².

Bayram Kodaman'ın yayına hazırladığı Monahoyuzade Kasım b. Ahmed ve Mahir Mehdi'nin kitabını ihtiva eden bir el yazmasında²³ da 1897 Tesalya savaşıyla ilgili muhtelif telgraflar, yazılar, notların yanı sıra halk edebiyatı mahsulü bazı şiirlerle birlikte diğer edebi şiirler vardır. Bunlar arasında Yenişehir'e girilmesi münasebetiyle Telgraf ve Posta Nezareti İdare Meclisi azasından Salim Beyin "Padişah evladı, sâdık, kahramân üvânlılar / Haydarî satvet halîm-i haslet gazâ meydânlılar" (s. 21); Hilmi'nin, marş tarzında "Osmanlılarınız meyl-i cihâd fitratımızdır" (s. 27); Lutfi'nin "Hazret-i Sultan Abdülhamid'i mazhar etmiştir Hüdâ" (s. 28) mısrayla başlayan manzumeleri örnek kabilinden belirtilebilir. Ayrıca Yenişehir'i yeniden zapteden Osmanlı askerinin hep bir ağızdan okuduğu belirtilen

Yenişehir gene aldık seni biz
Bir ağızdan Tanrı'ya şükr eyleyiz
Bu bayrağı yücelere dikeriz
Allah Allah deyu harbe gireriz.

Peygamberden bize imdad geliyor
Arkadaşlar hep ileri gidiyor
Ya şهادet ya gazilik diliyor
Hiç şüphe yok Atina'ya gireriz.

²¹ Yalçın, agm., s. 22.

²² Krş. Yalçın, agm., s. 22.

²³ [Monahoyuzade Kasım bin Ahmed / Mahir Mehdi], *1897 Türk Yunan Savaşı (Tesalya Tarihi)*, yay. haz. Bayram Kodaman, Ankara 1993.

Türk Tarih Kurumu gibi saygın bir kurumun bastığı kitabın kapağı ve iç kapağında sadece yanılığa sevk edici "yayına hazırlayan: Bayram Kodaman" imzası vardır; okuyucu ancak Önsözde (s. VII) kitabın telif bir eser olmadığını, Monahoyuzade Kasım bin Ahmed'in *Tesalya Tarihi* ve Mahir Mehdi'nin *Bedreka-i Zafer Yahud Tesalya ve Yenişehir* eserlerini içeren [Antalya] Elmalı Halk Kütüphanesindeki bir el yazmasının çeviriyazısı olduğunu öğrenmektedir. B. Kodaman önsözde hakkında bilgi bulamadığı ve tereddütlü olarak okuduğunu belirttiği Mavnahoyu(?) -zade Girid Resmolu Kasım bin Ahmed için "tahminimize nazaran yazar, XIX. yüzyılın sonların da (*sic*) yaşamış bir amatördür." diyerek kanımca uygun olmayan bir nitelemede bulunmaktadır. Bugün Milli Kütüphanede müellif adına 8 el yazması eser kayıtlıdır. Bunların beşi çeşitli surelerin tefsiri, üçünden biri söz konusu *Tarih-i Tesalya*, kalan ikisi de gene dinî konulara dairdir. Kodaman'ın yayınladığı eserin s. 1-78 arası Monahoyuzade'nin, s. 79-111 arası Mahir Mehdi'nin eseri, s. 112-118 arası Dizin, s. 119'dan itibaren 9 yaprak belgeler/resimler, sonunda da el yazmasının tıpkıbasımı vardır. Monahoyuzade müellif hattıyla olan el yazmasının başında kendisini eserin "câmii" (toplayanı) diye nitelemiştir. Eserin Milli Kütüphane Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesindeki yer numarası 07 EI 3003/1'dir.

Bu korkaklar neye gelmiş kavgaya
İki günde başladılar kaçmaya
Sancağımız şeref verdi yaylaya
İnşallah ileriye gideriz.

Darbemize dağlar taşlar dayanmaz
Görmeyenler bu dehşete inanmaz
Bizim ile öyle oyun oynanmaz
Biz Allaha her nefes hamd ederiz²⁴.”

destan”ını okuyorlar.

Bu eserde, bir de, Selanikli *FELEK* Mehmed’in “Mükemmel Dâsitân-ı Zafer²⁵” adlı 41 dörtlülük, ilk ve son kıtasını aşağıda verdiğimiz, büyük bir destanı yer almaktadır:

Câmide okunur Kur’an-ı Kerim
Deyüp Bismillahirrahmanirrahim
İşin âsân ider Vallahülazîm
Her kim evvel ana ism-i Hüdâyı
...
Hak ömürler versin Hünkârımıza
Ol veliünnimet hakanımıza
Gazi Abdülhamid Han sultanımıza
Nusret ver şâd eyle daim İlahi.

Emin Onuş da Kuzey Kıbrıs’taki Doğu Akdeniz Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dalında (Gazimağusa, Haziran 2012) yüksek lisans tezi olarak sunduğu “Ahmed Tefvik Efendi’nin Teselya Savaşı İle İlgili Yazıları ve Şiirleri”²⁶ adlı bir çalışma yapmıştır.

Konuyla ilgili son zamanlarda yapılan yayınlar arasında şunlar da zikredilebilirler: Kimin tarafından hazırlanıp Genel Ağ’a konulduğu belirtilmeyen “1897 Osmanlı-Yunan

²⁴ Monahoyuzade, s. 32.

²⁵ Bu eser, görebildiğimiz kadarıyla Latin harfleriyle ilk kez M. Halit Bayrı’ca *Yeni Türk* dergisinde (S 65, 169-172) Mayıs 1938) “Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar” üst başlığıyla “1897 Türk-Yunan Savaşına Ait İki Destan”dan biri ve Selanikli Felek Mehmet’in eseri olarak, 7 kıta eksikle, 34 dörtlülük olarak yayınlanmıştı. Bugüne kadar Selanikli *Âşık* Mehmed’e atfedilen destandır. “Mükemmel Dâsitân-ı Zafer”, Kodaman’ın yayına hazırladığı Monahoyuzade’nin kitabında Latin harfli kısımda (s. 39-44), el yazmasına yer veren tıpkıbasımında ise (s. 54-62) sayfaları arasındadır. Köprülü neşrinde (s. 670-675) destanın 1, 2, 3, 4, 9, 16, 18 ve 41. dörtlülükleri yani toplamda 8 dörtlülüğü eksiktir. B. Sarısakal’da (<http://www.bakisarisakal.com/domekedestanlari.pdf>) 2, 3, 4, 16, 41. dörtlülük eksiktir. Her bir metinde bir hayli değişiklikler vardır. Bu eksikliklerin nereden kaynaklandığı izaha muhtaçtır.

²⁶ <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11129/1808/1/Onus.pdf>, (E.t. 04.12.2016).

Harbi İçin Anadolu'da Yazılan Bir Destan"²⁷, "Eğil Dağlar Aşacağım Ardına"²⁸, "Dömeke yandı gene / Yolunu döne döne" diye başlayan ve Muzaffer Sarısözen'ce Yenice (Çanakkale) yöresinden derlenen türkü²⁹, evvelce de birkaç kez neşredilen Selanikli Âşık Mehmet'in destanı ve yazarı bilinmeyen Dömeke Destanı, Ozan adlı bir şairin(?) "Dömeke Türküsü"^{30/31}. Bunlara yine Baki Sarısakal'ın "Samsunlu halk şairi ve destancısı" diye tavsif ettiği "Molla Mustafa oğlu Hüsnü Efendi'nin 1313 Yunan Harbinde yazmış olduğu destan" diyerek "Ol Haliki vahit allahussamet / Gör ne ider önünden kâni / Sene bin üç yüz on üç şehri Ramazan / hem bütün on iki Kanunisanı" dörtlüğü ile başlayan ve "İnayeti Hakla hatim oldu kelim

²⁷ Dinleyin ahibba bir hoşça destan
Yunan'dan açıldı harbin nişanı
Hareket eyledi cümle Türkistan
Alaka [Eflake] çıktı sabilerin figâni"
şeklinde başlamakta ve
"Bin üç yüz on üç Nisan'ı içinde
Golos feth olundu yirmi beşinde
Dömeke'ye doğru düşman peşinde
Yürüdü, asker durdurdu her yanı." diye bitmektedir. 13 kıtadır. Altında "Bu Savaş Girit Türklerine Yapılan Mezalim Sebebiyle Yapılmıştır. www.giritturk.com'dan alınmıştır." diye bir kayıt vardır. Bkz. <http://www.akademiktarih.com/edebiyat-tarihi/161-1897-osmanlan-harbi-in-anadoluda-yaz-bir-destan-.html>, (E.t. 29.12.2016).

²⁸ <https://www.turkudostlari.net/hikaye.asp?turku=18271>, (E.t. 05.12.2016).

²⁹ <http://www.edebiyatvesanatakademisi.com/turkulerimiz-d-sesi-ile-baslayanlar/domeke-yandi-ge-ne-27843.aspx>, (E.t. 05.12.2016).

"Dömeke yandı gene
Yolunu döne döne
Arkadaşım ben vuruldum
Bir yudum su ver bana
Telgraflar vuruldu
Her düvele duyuldu
Yetişin arkadaşlar
Muharebe kuruldu
Taburlarım yürüdü
Çöl ovayı бүrүdü
Edirne ovasında
Beyaz benim çürüdü"

³⁰ Abdullah Zühdi, *Şanlı Asker*, s. 91-93'teki türkü.

³¹ Baki Sarısakal, "Dömeke Destanları Yunan'ın kuyruğuna taktık teneke / Yedi saat içinde düştü Dömeke"; <http://www.bakisarikal.com/domekedestanlari.pdf>, (E. t. 24.11.2016).

Bir başka yerde, bu manzumeyi, Kıbrıslı bir Türk ninenin yazdığı belirtilmiştir: [1974 yılında Kıbrıs'ta] "Diğer evden Türk bayrağı altında yaşamaya hasret kalmış bir yaşlı kadın, yine kısık sesle torunlarına yazdığı şiiri okuyordu.

"Yunan Yunan kara yılan, / Türk'ün askerine durdun divan. / Yunan'ın kuyruğuna taktık teneke. / İki günde aldık biz bu dünekeyi."; <http://universitelisanat.blogspot.com.tr/p/roportajlar.html>, (E.t. 25.11.2016). "dünekeyi" "Düneke'yi/Dömeke'yi" olacaktır. Öyle anlaşılıyor ki bu türkü Kıbrıslılarca da bilinip söyleniyordu.

/ Okuyan, dinleyen, yazana selam / Kusurumuz çoktur hasılı kelim / Ehibba af etsun olan noksanı / Tamam oldu vessalam” diye biten 76 dörtlülük bir destanı da ilave edilmelidir³².

II. Safvet’in “Harb Destanı”

Aşağıdaki “destan” Miladi 1897, Rumi 1313, Hicri 1314 tarihli Türk-Yunan Savaşı’nın ardından yazılmıştır. Yaprak destan diye tabir edilen türdendir. Belli başlı kütüphanelerde başka nüshasını bulamadığım destanın bendeki nüshası da yırtık ve çok eksiktir. Son kıtası sağlam kaldığından destanın tamamının 25 kıtadan oluştuğunu ve şairinin Safvet olduğunu öğrenmek mümkün olmuştur. Özege Kataloğu’nda görünen fakat Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi’ndeki yerinde bulunmadığından, bu destan metnini ancak Genel Ağa satış amaçlı konulan ve satılmış olan bir nüshasının silik bir fotoğrafından³³ okuyabildik. Bu sebeple, silik olup okunamayan bazı yerlerde, aşağıda değineceğimiz gibi, aynı destan üzerine, daha evvel yapılan Bayrı ve Nimetullah Hafız neşirlerinden³⁴ de yararlanarak köşeli ayaç içlerine uygun düştüğünü düşündüğümüz kelimeleri koyduk.

Burada *destan* kelimesinin anlamına da kısaca temas etmek gerekir fikrindeyim. Farsçadan dilimize giren bu sözün “Türk edebiyatı tarihine baktığımızda birbirinden ayrı pek çok edebi gelenek ve metinde farklı anlam karşılıkları yüklenerek kullandığını” gördüğümüzü belirten Abdulkadir Emeksiz, bu farklı eserleri örnekleyerek anlam farklılıklarına işaret etmiştir. Ona göre, destan sözünün taşıdığı bu anlamlardan biri de “âşıkların hayatın içinden konuları işledikleri ve daha çok sekizli veya on birli ölçüye sahip şiirler”dir³⁵. Safvet’in *Harb Destanı* da bu sınıfa girmektedir. Başka bir açıdan bu destanlar devrin güncel siyasi olaylarını işleyen destanlar, sosyal olayları konu alan destanlar ve yarı mizahi bir üslupla yazılmış bazı eğlendirici destanlar şeklinde üçlü bir tasnife tabi tutulmuşlardır³⁶. *Harb Destanı* bu açıdan birinci tasnif içine yerleştirilebilir.

Bir sahraftan aldığımız evrak içinde çıkan elimizdeki eksik nüshasında destanın

³² Baki Sarısakal, 1897 Türk Yunan Savaşı, <http://www.bakisarissakal.com/1897turkyunansavasi.pdf>, (E.t. 25.11.2016). Burada cepheler, kumandanlar hakkında fotoğraflar eşliğinde geniş malumat vardır.

³³ <http://www.mezatpazari.com/urun/77336/harbi-umumi-destani--1314-yili>, (E.t. 04.11.2016).

³⁴ Nimetullah Hafız, *Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, Bilindya Basımevi –Priştine 1985, s. 115-117. Nimetullah Hafız’ın bu neşirden Genel Ağda da bulunan şu eser vasıtasıyla haberdar olduk: Dr. Fikri Soysal, *Tarihi Olaylar Işığında Rumeli Olay Türküleri*, Diyarbakır, 2012, s. 60’ta N. Hafız’dan alarak bu destandan bazı parçaları vermiştir. Bkz. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:eG-iZNoVh3QJ:docplayer.biz.tr/9290265-Tarihi-olaylar-isiginda-rumeli-olay-turkuleri.html+&cd=2&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, (E.t. 14.12.2016).

³⁵ Kelimenin bu ve diğer anlamları için bkz: Abdulkadir Emeksiz, *Dede Korkut’un Paltosu*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2016, s. 21-22. *Destan*ın sözlük anlamı İlhan Ayverdi’nin *Kubbealtı Lügatinde* şöyle verilmiştir: 1. Milletlerin eski çağlardaki din, fazilet ve millî kahramanlık mâcerâlarını, başlarından geçenleri dile getiren büyük manzum hikâye, dâsitan, epepe 2. Halk üzerinde etki bırakan savaş, musîbet vb. üzücü bir olayı, gülünç bir vak’ayı veya bir aşk hikâyesini anlatan, çoğu besteli, on bir hecelik koşma biçimindeki halk şiiri, bir âşık edebiyâtı türü.”, <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=DESTAN&mi=0>, (E.t. 23.12.2016).

³⁶ Yalçın, agm., s. 21-22.

kıtaları numaralanmıştır. Bir yaprağa 6 sütun halinde dörder kıta olarak yerleştirilmiş, sonuncusu olan 25. kıta ise ortadaki üçüncü ve dördüncü sütunların altına ikişer beyit olarak konulmuştur. Metni ihtiva eden kâğıt, sağdan ve soldan yırtık olduğundan, boyutlarını tam olarak vermek mümkün değildir. Ancak ortada sağlam kalan iki sütunu ölçüp bir kıyas yapılabilir. Buna göre, *tabloid* gazete büyüklüğünde olduğu söylenebilir.

Destanın altında hangi şehirde ve matbaada basıldığına dair bilgi vardır. Buna göre destan İstanbul'da Babıali Caddesi'nde adı belirtilmeyen 25 numaralı matbaada basılmıştır. Bu kayıta Maarif Nezareti'nin ruhsatıyla basıldığı bilgisi de eklidir.

Genel Ağdaki fotoğraftan kullandığımız diğer nüsha ise, elimizdeki basılı nüshadan farklı olarak, baklava dilimleri gibi dilimlenmiş bir kâğıda beşer kıtadan oluşan beş sütun halinde numaralandırılıp yerleştirilmiştir. Destanın eteğinde ise "Maarif Nezareti celilesinin ruhsatıyla Babıali caddesinde 25 numaralı matbaada tab olunmuştur, muharriri Safvet" notu vardır. Bu tespitlere göre, Safvet'in destanı en az iki kez basılmıştır; belki başkaca baskıları da vardır. N. Hafız'ın neşrinde bu baskılara mı yoksa başka bir kaynağa mı dayandığı belli değildir.

Destanda altı şahsın adı geçmektedir. Birisi Osmanlı ordusuna kumanda eden Müşir Edhem Paşa'dır; öbürü ise Yunan kiralının büyük oğlu ve Yunan ordusunun başkumandanı Prens Konstantin'dir³⁷. Harbiye mezunu, Osmanlı müşiri ve 1897 Yunan Harbi başkumandanı Edhem Paşa (d. İstanbul 1844 - ö. Mısır 1909) Yunan Harbi'nde gösterdiği üstün başarı dolayısıyla "Gazi" unvanı almıştır. Meşrutiyetin ilanından sonra (1908) Âyân Meclisi üyeliğine tayin edilmiş, 1909'da Harbiye Nâzırı olmuştur. Sağlık sebepleriyle gittiği Mısır'da vefât etmiş, cenâzesi İstanbul'a getirilip Eyüp Sultan kabristanına gömülmüştür³⁸. Yunan başkumandanı Konstantin ise Yunanistan kralı I. Yorgi'nin veliahdı idi. Diğer iki kişi, yine Osmanlı kumandanları Osman Paşa ve Haydar Paşa'dır. Yunan başbakanı Deli Yani de anılmıştır. Son iki kıtada ise devrin padişahı II. Abdülhamid anılmakta, veliliğine, nam ve nişanına atf yapılarak kendisine dua edilmektedir. Yer adları ise Yunanistan ve bugün onun hudutları içinde bulunan fakat o vakit Osmanlı devletine ait olan Alasonya ve Yenişehir'dir.

Destanda Safvet; Osmanlıların, Müslümanların, Türklerin savaşçılığından, gayretinden söz ederek Yunan/Rumlara üstünlüğünü vurgulamaktadır. Karşı tarafı ise kendi ağzından kendisine "palikarya" (?) dedirterek küçümsemektedir. Osmanlılar, Türk, Türkler, nam-ı Osman / nam-ı Osmanî, Müslüman, mü'min, gaziler, kahramanlar, İslâmiyân (Müslümanlar) sıfat ve adlarıyla Türk tarafı; Yunanistan, Yunan, Rum, palikarya (?) nitelendirmeleriyle Yunan tarafı ifade edilmiştir. Türkler tamamen olumlu, Yunanlar tamamen olumsuz olarak vasfedilmişlerdir.

Esere belirgin bir dinî söyleyiş hâkimdir. Hızır, imdâd-i peygamberî ve Allah'ın lûtfu Müslümanların en büyük yardımcılarıdır. Gaziler zümresi, sancağ-ı devlet, ilmiyle âmil (Müslüman askerleri), *İnnâ fetahnâ* ayeti³⁹, İslam, İslamlar, İslâmiyân, mü'min, nusret

³⁷ Baki Sarısakal, <http://www.bakisarisakal.com/1897turkyunansavasi.pdf>, (E.t. 24.08.2016).

³⁸ Bkz. <http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=4983>, (E.t.. 24.08.2016).

³⁹ Kur'an-ı Kerim'in 48. suresi (Fetih Suresi)nin "Doğrusu biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik." mealindeki ilk ayeti. Bkz. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Fetih Suresi, haz. H. Altuntaş / M. Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı, 8. bs., Ankara 2005, s. 510.

açılmak, duacı, Hakk, Hamd olsun, Allah muzaffer etti, ma‘den-i inâyet, Hak daim etsin, billahi, hazreti Allah, maşa-Allah, vallah ve billah, veli gibi kelime ve ifadeler hep dinî çağrışımlı sözlerdir. Bunun yanı sıra, nücum (yıldızlar) ve hamayıl da Müslüman Osmanlı askerlerinin yanında idi ve düşmanın mağlup olacağını bildiriyordu.

Destan iki tarafın ordularına komuta eden kumandanların ağzından söz savaşı yahut bir atışma, düello suretinde cereyan etmektedir. Gerçekten, Osmanlı tarafı ve Yunan tarafı arasında karşılıklı söylenmiş gibi bir üslup destanın 7. kıtasından itibaren izlenebilmektedir. Bir ay süren ve neredeyse Osmanlı ordusunun Yunanistan’ın başşehri Atina’ya girmesine ramak kalan söz konusu savaşı, Osmanlı ordusu üstün bir başarıyla kazanmıştır.

Yukarıda da söylendiği üzere, daha önce bu destan kısmen M. Halit Bayrı⁴⁰ ve sonra da “Destan-ı Yunan-i Harb” (*sic*) başlığı ile N. Hafız tarafından Latin harfleriyle yayınlanmıştır⁴¹. Bayrı, Selanikli Felek Mehmed’in destanından sonra “İkinci destan, Safvet adında biri tarafından söylenmiştir. Aynı mevzuu başka bir eda ile terennüm eden bu destanın ilk altı kıtasını naklediyoruz” diyerek ilk altı kıtayı takdim etmiştir. Bayrı, destanın takip eden kıtalarının Mısır orduları vasıtasıyla Hicaz’da Vehhâbiler isyanının bastırılması üzerine tertip olunan Âşık Esrârî’nin meşhur “Vehhâbiler Destanı”ndaki kıtaların Türk-Yunan Savaşı hadiselerine uyacak şekilde değiştirilerek vücuda getirilmiştir.” deyip izleyen kıtalarının neşrine lüzum görmemiş, sadece son kıtayı özetlemiştir⁴². Kanaatimce *Vehhâbiler Destanı* ile bazı benzerliklere rağmen, Bayrı’nın bu hükmü acele verilmişe okşamaktadır. Halk şiirinde öteden beri sonra gelenler önce gelenlerin ürünlerinden yararlanmışlardır. Kafiye bulma zorluğu bazı şiirleri birbirine benzetmek zorunda bırakmıştır. O sebeple, iki destan arasındaki benzerliklerin bir kısmına sadece “kafiye benzerliği” denilebilir. Bunlara misal olarak Bayrı’nın yayınladığı *Vehhâbiler Destanı*’nın⁴³ ikinci değişikesindeki 6., 10., 14. ile *Harb Destanı*’ndaki 12., 9., 16. kıtalar gösterilebilir. Aşağıda böyle değerlendirilebilecek dörtlüklerin bir tablosu sunulmuştur:

⁴⁰ Bayrı, agm., s. 171. Yazar destanları, kendisine hediye edilen “Kanlıca’da şimdi yoğurtçuluk eden eski tulumbacı reisi Hüseyin”den intikal eden yazma bir mecmuadan almıştır. Bayrı’ya göre, bu yazma mecmuada “‘çalgılı kahve’ adı da verilen ve artık tamamıyla tarihe karışmış olan tulumbacı kahvelerinde kendi kendine yetişen halk şairlerinin söyledikleri muhtelif destanlar, semailer, koşmalar ve maniler vardır. “İstanbulda Semai Kahveleri” unvanı altında Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat şubesinde neşrolunan eserinde Osman Cemal Kaygılı tarafından kendilerine ‘meydan şairi’ ismi verilerek diğer halk şairlerinden bu destan ve koşmaların sahipleri arasında, tulumbacılığı meslek edinmiş olanlar bulunduğu gibi, tulumbacılıkla hiç alakaları olmadığı halde, sırf hevesleri dolayısıyla bu âleme karışmış ve çalgılı kahvelerin müdavimleri sırasına geçmiş olanlara da rastlanır.”

⁴¹ Nimetullah Hafız, *Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, Bilindya Basımevi –Priştine 1985, s. 115-117. Genel Ağdaki nüshanın silik yerleri 5., 12. ve 14. dörtlükteki köşeli ayrıç içindeki “sonra”, “palıkarya” ve “engin” kelimeleri Hafız’ın neşrinden alınmıştır.

⁴² Bayrı, Vehhâbiler Destanı’nın iki ayrı değişikisini vermiştir. Bayrı, agm., 171-172. Erman Artun, “19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Ortadoğu’nun Sosyal Tarihine Bir Kaynak: Âşık Esrârî’nin Vehhâbî Destanı” (*Folklor ve Edebiyat*, 2000/3, C VI, S XXII, s. 187-192) başlığıyla bir cönkten aldığı yeni bir Destan-ı Vehhâbî nüshası ve değerlendirmesi yayınlamıştır.

⁴³ Mehmet Halit Bayrı, *Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar*, İstanbul 1937, s. 29-36. Burada yazar aynı destanın biri 15, öbürü -25 kıtalık denmişse de- 23 kıtalık iki değişikisini yayınlamıştır.

<i>BAYRI: Vehhâbî Destanı (Bir ve İki)</i>	<i>Erman ARTUN: Vehhâbî Destanı</i>	<i>Harb Destanı</i>
4 / 12	8	11
- /10	14	9
10 / 14	12	16
-/10-16	14	9
-/18	16	20

Kafiye Benzerliği Tablosu

Bu arada diğer bazı dörtlüklerin ise benzerlikleri daha açık olmasına rağmen, bu durum Safvet'in *Harb Destanı*nın neşrine engel sayılmamalıdır. Bunlar da şu tabloda belirtilmiştir:

<i>BAYRI: Vehhâbî Destanı (Bir ve İki)</i>	<i>Erman ARTUN: Vehhâbî Destanı</i>	<i>Harb Destanı</i>
4 / 12	8	11
- /6	6	12
5 / 13	15	15
11 / 15	13	17
14 / 20	18	22
12 / 22	20	18

Benzerlik Tablosu

Destanlar daha önce söylenmiş olanlarla da belli bir benzerlik taşırlar. Safvet'in destanında eski destanlarla benzerliklerin olması tabii karşılanabilir. Meselâ, Konya yöresine ait olduğu ileri sürülen⁴⁴, bu defa Moskofla olan bir savaş destanında kafiye vb. yakınlıkları ile birlikte bir de bizim destanın dördüncü kıtasına pek benzeyen bir dörtlük ile karşılaşıyoruz:

Yüz elli bin âlim ilm ile amil Kuşandı meyane seyf-i hamail Ali Paşa oldu sancağa hamil Vezir-i muhterem Mülhem beraber (<i>Konya Türküsi?</i>)	Yüz elli bin asker ilmiyle âmil Var yanlarında seyf [u] hamâil Haydar Paşa idi sancağı hâmil Düşman başına döktü tufânı. (<i>"Harb Destanı"</i>)
---	---

Nimetullah Hafız'ın kitabının 2) *Destanlar A) Savaş destanları* altında birinci destan olarak basılan *Harb Destanı* için, hazırlayıcısı kitabın başında umumi bir izahta bulunmuştur. Bu izah karşısında destanın yazılı, hatta belki basılı bir nüshasından birçok hata ile birlikte okunup kitaba alındığı istidlal edilebilmektedir. Bu neşrin farklarını veya hatalarını tek tek göstermek yerine sadece bir fikir vermek amacıyla, elimizdeki örneğin ilk kıtasıyla

⁴⁴ <http://www.venus.gen.tr/sarki-sozleri/konya-yoresi-turkuleri/ne-denlu-var-ise-ervah-i-mumin.html>, (E.t. 18.11.2016).

Nimetullah Hafız metninin ilk kıtasındaki farklılıklara veya hatalara işaret edilmiştir:

“Sene bin üç yüz on içinde / Muharebeye kalktı bütün Yunan’ı / Gördü Osmanlılar daim *başında* / Cigerinden *boşaldı* kıpkızıl kanı.” Eğip altını çizdiğim kelimelerin aslı *peşinde* ve *boşandı*dir; ilk mısra da şöyle olmalıydı: “Sene bin üç yüz on dört içinde!”

Belirtmek gerekir ki, destanın yazma veya basma pek çok nüshasının olabileceği değerlendirildiğinde N. Hafız’ın neşrinin destanın ayrı bir kaynağına dayanabileceği düşünülebilir. O halde bile, makalemizin dayandığı iki farklı nüshanın ‘orijinal metne’ daha yakın durduğu ve, ya N. Hafız’ın istinat ettiği kaynağın ya da aktarımının hatalı olduğu yorumu ileri sürülebilir. Okuyucular, burada yayınlanan metin ile N. Hafız yayımını karşılaştırıp bu ‘farklılıkları’ görebilirler.

Bayrı’nın verdiği ilk altı kıta ile bizim metnimizin ilk altı kıtası karşılaştırıldığında da bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Bunlar, destan istinsah edilirken sıklıkla görülen, yazarın çeşitli sebeplerle yaptığı değişiklikler olabilir. Karşılaştırma aşağıdaki tabloda görülmektedir:

<i>Bayrı neşri</i>	<i>Bizim metnimiz</i>
Sene bin üç yüz on <u>üç</u> içinde <u>Muharebe etti</u> bütün <u>Yunanî</u> Gördü <u>Osmanlılar</u> daim peşinde <u>Göğsünden</u> boşandı hep kızıl kanı.	Sene bin üç yüz on <u>dört</u> içinde <u>Muharebeye kalktı</u> bütün <u>Yunanı</u> Gördü Osmanlıları dâim peşinde <u>Ciğerinden</u> boşandı kıpkızıl kanı.
Gaziler zümresi oldular hazır Edhem paşa idi anlara nâzır Osman paşa <u>geldi</u> misâl-i Hızır Acele keşf etdi fikri düşmanı.	Gaziler zümresi oldular hâzır Edhem Paşa idi anlara nâzır Osman Paşa <u>da vardı</u> misâl-i Hızır Acele keşf etdi fikr-i düşmanı.
Kuşatdı İslamlar sol ile sağı Bellerinde <u>vardı</u> gayret kuşağı Kahramanlar önde çekti sancağı Alasonya oldu kavga meydanı.	Kuşatdı İslamlar sol ile sağı Bellerinde <u>var idi</u> gayret kuşağı Kahramanlar <u>en</u> önde çekti sancağı Alasonya oldu kavga meydanı.
Yüz elli bin asker ilmile âmil <u>Vardır</u> yanlarında <u>seyfî</u> hamail Haydar paşa idi sancağı hâmil <u>Düşmanın</u> başına döktü tufânı.	Yüz elli bin asker ilmiyle âmil <u>Var</u> yanlarında <u>seyf [u]</u> hamâil Haydar Paşa idi sancağı hâmil Düşman başına döktü tufânı.
Kostantin evvela eyledi hücum Bunlara zevalin bildirdi nücüm Sonra geri döndü gayetle <u>mağmun</u> Fikrini tebdil etti <u>ol</u> Deli Yani.	Kostantin evvelâ eyledi hücum Bunlara zevâlin bildirdi nücüm [Sonra] geri döndü gâyetle mağmum Fikrini tebdil etdi o Deli Yani.
<u>Tutmadı</u> nasihat, patladı toplar <u>Korkudan düşmanın</u> yüreği hoplar Askeri kırılrsa <u>hep</u> çocuk toplar Bu <u>inadla</u> verdi hâsılı cânı.1	<u>Kâr etmedi</u> nasihat, patladı toplar <u>Korkusundan düşman</u> yüreği hoplar Askeri kırılrsa çok çocuk toplar Bu <u>inâd ile</u> verdi hâsılı cânı

Destanın dili sadedir, destanda çok az terkip kullanılmıştır. Hepsini halkın kullandığı kelimelerdir. Koşma nazım biçimiyle ve hecenin 6+5=11 ölçüsüyle söylenen destanın vezni, sık sık aksamasına rağmen okurken insanı rahatsız edecek boyuta varmamaktadır.

Bununla birlikte, ilk dörtlükte 11 heceli bir tek mısra bile yer almamıştır. Bu dörtlüğün ilk mısraı $5+5=10$ ve diğer mısraları $7+5=12$ (veya $5+2+5=12$) hecedir. İkinci dörtlüğün üçüncü mısraı, hemen peşinden gelen dörtlüğün ikinci ve üçüncü mısraları $7+5=12$ ölçüsünde, dördüncü kıtanın ikinci mısraı aslen $5+4=9$ (tamir ile $5+5=10$) ve dördüncü mısraı $5+5=10$ ölçüsündedir. Verilen örneklerden mısraların hece sayılarının 9'dan 13'e kadar sıklıkla farklılaşabildiği görülmektedir. 9'lu mısraların durağı $5+4=9$, 10'luların $5+5$, 11'li olanların $6+5$, 12'lilerin $7+5$ şeklindedir.

Bu arada 13. dörtlükte kafiyeelerde bir uyumsuzluk vardır. *Duacı, bilâdı, ilacı* biçiminde gelen kafiye sözcüklerinden *bilâdı* uyumsuzdur.

Burada yayınladığımız “Harb Destanı”nın şairi, adını son kıtada Safvet diye beyan etmektedir. Ancak onun hakkında herhangi bir bilgi edinemedik. Bayrı Selanikli Felek Mehmet ile Safvet'i “semai kahveleri şairi” diye nitelemekte, “ancak bunların meslek itibariyle de o kahvelere mensup olup olmadığını” belirleyemediğini bildirmektedir⁴⁵. Her ne kadar bazı kaynaklarda adının başına *âşık* sözü getirilip *Âşık Safvet* diye yazılıyorsa da bunun dayanağı malum değildir. Nimetullah Hafız da herhangi bir bilgi vermemekte fakat destanın Prizren'e aidiyetini sonuna koyduğu (Pz) rumuzuyla belirtmektedir⁴⁶. Bu notun delillerle desteklenmesi beklenirdi.

Sonuç olarak, yukarıda görüldüğü gibi, bu güne değin Banarlı, Ülgen, Duman/Güreşir *sadece Âşık Safvet (Saffet)*'in de 1897 Türk-Yunan Savaşı'na dair bir destanı olduğundan söz etmişlerdir. Bu destan, döneminde ilgili ürünleri toplayan Monahoyuzade ve M. Mehdi'nin güldestelerinde de yoktur. Bayrı destanı kısmen yayınlayıp yorumlamıştı. N. Hafız da destanı yayınlamakla birlikte tahlil etmemiştir. Dolayısıyla eser ilk defa bu yazıda müstakil olarak işlenmiş olmaktadır.

1897 tarihli Osmanlı-Yunan Harbi'nin Osmanlı ordusunun kazandığı son zafer olduğunu ve halk arasında Hicri takvimdeki tarihle 93 Harbi diye meşhur olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin büyük bir yenilgiyle sonuçlanmasının ardından halkın zafere susamışlığını dindirdiğini görüyoruz. Çok kısa bir sürede kazanılan bu zafer, başta Tevfik Fikret olmak üzere devrin neredeyse bütün edebiyatçılarına duygu ve düşüncelerini kaleme alma arzusu bahşetmişti. Aydınların yanında halk da duygularını “destan”lar düzerek, “türkü”ler yakarak, “milli” maniler okuyarak dile getirmiştir. Bu güne kadar bunlar hakkında yapılan çalışmalar olmuşsa da, yeni çalışmaların, bu alana, önemli katkılar yapabileceği anlaşılmaktadır.

⁴⁵ Bayrı, agm., s. 172. Yazar aynı yerde Cumhuriyetin ilk senelerindeki indi ve olumsuz kanaatlerini işe katarak şu yargılara varmaktadır: “Bu bakımdan ehemmiyetleri pek açık olan destanlar, diğer taraftan zulüm ve istibdat devrinde her türlü mahrumiyete katlanan ve kendi yuvasında bile rahat nefes alamayan halkın bağrından kopan ordusunun kazandığı zaferle nasıl çoştüğünü, neşelendiğini, memleketini müdafaa edenlere karşı nasıl tapındığını ve onları ne suretle azizleştirdiğini de göstermektedir. Daima yenmeğe alışmış kahraman cedlerin çocuklarını bir zafer önünde teşrih eden bu destanlar için, halkın dile gelmiş heyecanı dememek ne kadar güçtür.”

⁴⁶ N. Hafız, age., 9 ve 117.

III. Safvet'in Destanının Metni

Harb Destanı

1
Sene bin üç yüz on dört içinde
Muharebeye kalkdı bütün Yunanı
Gördü Osmanlıları dâim peşinde
Çiğerinden boşandı kıpkızıl kanı.

2
Gaziler zümresi oldular hâzır
Edhem Paşa idi anlara nâzır
Osman Paşa da vardı misâl-i Hızır
Acele keşf etdi fikr-i düşmanı.

3
Kuşatdı İslamlar sol ile sağı
Bellerinde var idi gayret kuşağı
Kahramanlar en önde çekdi sancağı
Alasonya oldu kavga meydanı.

4
Yüz elli bin asker ilmiyle âmil
Var yanlarında seyf [u] hamâil
Haydar Paşa idi sancağı hâmil
Düşman başına dökdü tufânı.

5
Kostantin evvelâ eyledi hüçûm
Bunlara zevalin bildirdi nücûm
[Sonra] geri döndü gâyetle mağmum
Fikrini tebdil etdi o Deli Yani.

6
Kâr etmedi nasihat, patladı toplar
Korkusundan düşman yüreği hoplar
Askeri kırılrsa çok çocuk toplar
Bu inâd ile verdi hâsılı cânı

7
Edhem Paşa der ki: Bildin mi kendin
İnâd edip cânı Türklere verdin,
Durmayıp herkesin bağrını deldin
Anladın mı şimdi nâm-ı Osmânı?

8
Kostantin der ki: Hasmım ararım
Fırsatı bulsam topun kırarım
Atarsam tüfengi dağı yararım
Kendime çeviririm bahr-i ummânı.

9
Edhem Paşa der ki hele gel hele
Osmanlı demek kolay mı dile
Hiç sen cenk etdin mi Müslüman ile
Ditredir billahi Yunanistan'ı

10
Kostantin der ki geldin bu yere
Baksana karşında yüz bin askere
Değer her biri bin beş yüz ere
Hepsi de devirir birer arslanı.

11
Edhem Paşa der ki bizi bilmeyen bilmez
Meydana gelmeyince yiğit bilinmez
Osmanlılar girdâbdır giren kurtulmaz
Yakında dökerler sizden al kanı.

12
Kostantin der ki benim Yunanın şâhı
Destime giren çıkmaz bir dahi
Çok [palikaryalar?] tutar etrafı
Budur cihânda Rumun unvânı.

13
Edhem Paşa der ki herkes du'âcı
Alırız Yunandan artık bilâdı
Kurtulmanın acaba var mı ilâcı
İşte böyle keserler bizde düşmanı.

14
Kostantin der ki gördüm Türkleri
Çıkardım toplardan [engin?] sesleri
Osmanlıya saldırdım bütün askeri
Bilmedimdi hakkımda olan planı.

15
Edhem Paşa der ki azîm cenk kurun
Durmayıp askeri dâimâ urun
Gayret edip düşmanı dirice tutun
Kelle getirenler alsın ihsânı.

16
Kostantin der ki Türkler yetişdi
Atdığı toplardan dağlar tutuşdu
Eyvah askerimin hepsi savuşdu
Bana şimdi etdiler pek çok ziyânı.

17

Edhem Paşa der ki açıldı nusret
Urun gaziler vermeyip fırsat
Yenişehir'e dikilsin sancağ-ı devlet
Sonra ele alalım bütün Yunanı.

18

Kostantin der ki çektiğim zahmet
Hakkâ var imiş Türklerde gayret
Afv edip beni eyle merhamet
Artık eylerim ah [ü] figanı.

19

Edhem Paşa der ki Türkün heybeti
Cihâna nam verdi şanı şöreti
Topların sesinden dağlar inledi
Tarihlere kayd oldu Türkün unvanı.

20

Kostantin der ki etdiğim buldum
Akranlarım içinde çok rüsvay oldum
Eyvah eyvah diyerek gül gibi soldum
Artık gâib etdim şöreti şanı.

21

Edhem Paşa der ki lutf etdi Mevlâ
Bize delîl oldu *İnnâ fetahnâ*
Eyledi mü'minin namını bâlâ
Her cihetde berk urdu nâm-ı Osmânî.

22

Kostantin der ki artık kaçayım
Kırıldı kanadım nasıl uçayım
Bari zehir verin bir tas içeyim
Zulmetde kaldım görmem cihânı.

23

Artık düşmanın işleri bitdi
Savuşdu cümlesi ademe gitdi
Hamd olsun Allah muzaffer etdi
Düşman üzerine İslâmiyânı.

24

Pâdişâh-ı cihân ma'den-i inâyet
Canlarını perîşân etdi nihâyet
İmdâd-i peygamberî buna 'alâmet
Hak dâim etsin Sultan Abdülhamîd Hânı.

25

Ömrünü efvân etsin Hazreti Allah
Safvet kulun der çok mâşâ-Allah.
Pâdişâhım velîdir vallah ve billah
Cihânı ditretsin nam [ü] nişânı.

Şahsî kütüphanemizdeki "Harb Destanı" nüshası

Kaynakça

- “1897 Osmanlı-Yunan Harbi İçin Anadolu’da Yazılan Bir Destan”, <http://www.akademiktarih.com/edebiyat-tarihi/161-1897-osmanli-nan-harbi-in-anadoluda-yaz-bir-destan-.html>, (E.t. 29.12.2016).
- Abdullah Zühdü, *Şanlı Asker* (Mihran Matbaası, İstanbul 1315, 400 s. (*Sabah* Gazetesinde tefrika edildikten sonra tab olunmuştur).
- ACAROĞLU, Türker, “Teselya Harbinin Edebi Yankıları”, *Yücel*, C. 18-19, no. 104-112 (I, no. 104, Haziran 1945, s. 137-140; II, no. 105, Temmuz 1945, s. 167-172; III, no. 109, Kasım 1945, s. 92-96; IV, no. 111, Ocak 1946, s. 174-175; V, no. 112, Şubat 1946, s. 204-208).
- ARTUN, Erman, “19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Ortadoğu’nun Sosyal Tarihine Bir Kaynak: Âşık Esrâfî’nin Vehhâbî Destanı”, *Folklor ve Edebiyat*, 2000/3, C VI, S XXII, s. 187-192.
- AYVERDİ, İlhan, “destan”, <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=DESTAN&mi=0>, (E.t. 23.12.2016).
- BANARLI, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB 1983, fasikül 11, s. 801-880.
- BARTLETT, Sir Ellis Ashmead, *Osmanlı’nın Son Zaferi Teselya Savaşı*, Osmanlıcadan günümüz Türkçesine çeviren Orhan Sakin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2014, 239 s.
- BAYRI, Mehmet Halit, *Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar*, İstanbul 1937, 154 s.
- BAYRI, M. Halit, Âşık Mehmed, “1897 Türk-Yunan Savaşına Ait İki Destan”, *Yeni Türk*, Mayıs 1938, no. 65, s. 169-172.
- BİRİNCİ, Necat, “1897 Türk-Yunan Savaşının Şiirimizdeki Akisleri”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, C.12, Sayı: 4, Ekim 1983, s. 23-42.
- “Dömeke Yandı Gene”, <http://www.edebiyatvesanatakademisi.com/turkulerimiz-d-sesi-ile-baslayanlar/domeke-yandi-gene-27843.aspx>, (E.t. 05.12.2016)
- DUMAN, Harun / GÜREŞİR, Salih Koralp, “Yeni Türk Edebiyatının Kaynakları: Savaş ve Edebiyat (1828-1911)”, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:WLBfk-HpGhsJ:turkoloji.cu.edu.tr/YENI%2520TURK%2520EDEBIYATI/haluk_duman_salih_guresir_yeni_turk_edebiyatinin_kaynaklari.pdf+&cd=6&hl=tr&ct=clnk&gl=tr, Turkish Studies international periodicals for the languages, literature and history of turkish or turkic, c. 4/1-I Kış 2009, s. 29-77.
- “Eğil Dağlar Aşacağım Ardına”, <https://www.turkudostlari.net/hikaye.asp?turku=18271>, (E.t. 05.12.2016)
- EMEKSİZ, Abdulkadir, *Dede Korkut’un Paltosu*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2016, 226 s.
- “Gazi Ethem Paşa”, <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=4983>, (E.t. 24.08.2016)
- GÖKÇE, Erdoğan, “1897 Türk Yunan Savaşında Yakılan Türküler”, *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 15, S. 303, (1974), s. 7119- 7121.
- “Harbi Umumi Destanı- 1314 yılı Saffet”, <http://www.mezatpazari.com/urun/77336/harbi-umumi-destani--1314-yili>, (E.t. 04.11.2016)
- HAFIZ, Nimetullah, *Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, Bilindya Basımevi –Priştine 1985, 263 s.
- “Konya Yöresi Türküleri - Ne Denlu Var İse Ervah-ı Mü’min”, <http://www.venus.gen.tr/sarki-sozleri/konya-yoresi-turkuleri/ne-denlu-var-ise-ervah-i-mumin.html>, (E.t. 18.11.2016).
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Saz Şairleri*, c. I-V, Güven Basımevi, Ankara 1962, 826 s.
- Kur’an-ı Kerim Meâli*, “Fetih Suresi”, haz. H. Altuntaş / M. Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2005, 39+609 s.
- Mahir Mehdi, *Teselya ve Yenişehir*, İstanbul 1334, 24 s. (Eser Bayram Kodaman’ca 1897 Türk

- Yunan Savaşı (Tesalya Tarihi)*'de, Monahoyuzade'nin eseriyle bir arada Latin harfleriyle ve orijinal haliyle 1993'te Ankara'da yeniden yayınlanmıştır.)
- [Monahoyuzade Kasım bin Ahmed / Mahir Mehdi], *1897 Türk Yunan Savaşı (Tesalya Tarihi)*, yay. haz. Bayram Kodaman, Ankara 1993, 118+24+160 s.
- ONUŞ, Emin, "Ahmed Tevfik Efendi'nin Teselya Savaşı İle İlgili Yazıları Ve Şiirleri", Doğu Akdeniz Üniversitesi Haziran 2012 Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs, ylt, <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11129/1808/1/Onus.pdf>, 237 s. (E.t. 04.12.2016)
- [Osman Senai Bey], *Osmanlı-Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi*, yay. Haz. Necdet Aysal, Ankara 2016, Siyasal Kitabevi, 284 s.
- SARISAKAL, Baki, "Dömeke Destanları Yunanın kuyruğuna taktık teneke / Yedi saat içinde düştü Dömeke"; <http://www.bakisarisakal.com/domekedestanlari.pdf>, (E.t. 24.11.2016)
- SARISAKAL, Baki, 1897 Türk Yunan Savaşı, <http://www.bakisarisakal.com/1897turkyunansavasi.pdf>, (E.t. 24.08.2016)
- SERTOĞLU, Midhat, *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Eylül 1974, S. 9, s. 34-40 ve 1 Ekim 1974, S. 10, s. 35-41.
- SOYSAL, Fikri, *Tarihi Olaylar Işığında Rumeli Olay Türküleri*, Diyarbakır, 2012, 105 s., <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:eG-iZNoVh3QJ:docplayer.biz.tr/9290265-Tarihi-olaylar-isiginda-rumeli-olay-turkuleri.html+&cd=2&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, (E.t. 14.12.2016)
- Süleyman Tevfik / Abdullah Zühdü, *Devlet-i Aliye-i Osmaniyye ve Yunan Muharebesi*, tabi ve naşiri Mihran, İstanbul 1315, 520 s.
- Süleyman Tevfik, *Tesalya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyahatim*, İstanbul 1315, 359 s.
- TURAN, Azər, Əli bəy Hüseynzadə, Moskova, Salam Press, 2008, 191 s. <http://lankaran.cls.az/front/files/libraries/2113/books/954075567.pdf>, (E. t. 14.12.2016).
- ÜLGEN, Erol, "1897 Türk Yunan Savaşının Türk Şiirindeki Akisleri", *İÜSBE*, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 1993, 433 s.
- YALÇIN, Alemdar, "Destanlarımızdan Örnekler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1985, no 6, s. 21-29.
- YILDIRIM, Nuran, "1897 Türk-Yunan Savaşı Alasonya ve Yanya Cephelerinde Yaralı Tedavisi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 2006, S. 155, s. 50-59.